

II.6.11. Општи коментар број 12: Право детета да буде саслушано²⁹

I. УВОД

1. Члан 12 Конвенције о правима детета (Конвенција) на јединствени начин обезбеђује поштовање људских права; овај члан одређује правни и друштвени положај детета коме, с једне стране, недостаје потпуна самосталност одраслог, али, с друге стране, подлеже правним прописима. Став 1 обезбеђује да свако дете, способно да формира сопствено мишљење, има право на слободно изражавање тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, а овом мишљењу посвећује се дужна пажња у складу са узрастом и зрелошћу детета. Став 2 посебно одређује да ће детету бити пружено право да буде саслушано у свим судским или административним поступцима који се тичу детета.

2. Право сваког детета да буде саслушано и озбиљно схваћено представља једну од основних вредности Конвенције. Комитет за права детета (Комитет) сматра да је члан 12 један од четири главна принципа Конвенције, а остала три су право на недискриминацију, право на живот и развој, и првенство најбољег интереса детета, који истичу чињеницу да овај члан не утврђује само појединачно право, већ га треба узимати у обзир приликом тумачења и примене свих других права.

3. Од усвајања Конвенције, 1989. године, учињен је велики напредак на локалним, националним, регионалним нивоима, као на и светском нивоу, у развоју законодавстава, прописа и методологија за унапређење примене члана 12. Током последњих година појавила се и раширила пракса тзв. „учешћа“, мада се овај термин не појављује у тексту члана 12. Овај термин се развијао током времена и сада се користи да опише текуће процесе који обухватају размену података и дијалог између деце и одраслих, заснован на узајамном поштовању, у коме деца могу да науче како се и њихово мишљење и мишљење одраслих узимају у обзир и утичу на исход ових процеса.

4. Државе-уговорнице потврдиле су своју посвећеност остваривању циља члана 12 на 27. посебној седници Генералне скупштине о деци 2002. године.³⁰ Међутим, Комитет уочава да се у већини друштава у свету примена права детета да изрази своје мишљење о великом броју питања која су важна за дете, као и право детета да се ово мишљење узме у обзир, и даље крше застарелим понашањем и ставовима, као и политичким и економским ограничењима. Иако многа деца доживљавају ову врсту тешкоћа, Комитет посебно уочава да нарочите препреке у остваривању овог права доживљавају извесне групе деце, које обухватају млађе дечаке и девојчице, као и децу која припадају маргинализованим и групама у неповољном положају. Комитет такође и даље изражава бригу због квалитета многих поступака. Постоји потреба за бољим разумевањем онога што члан 12 подразумева и начина да се ове одредбе примене у потпуности, на свако дете.

5. Комитет је 2006. године одржао једнодневну општу расправу о праву детета да буде саслушано, како би се испитали смисао и значај члана 12, његова повезаност са другим члановима, као и пропусти, добра пракса и приоритетна питања која треба решавати ради будућег уживања овог права.³¹ Садашњи општи коментар проистиче из размене података на том састанку, укључујући и податке добијене од деце, од стеченог искуства Комитета у разматрању извештаја држава-уговорница, као и из веома значајне стручности и искуства које су имале владе, невладине организације, организације у заједници, развојне службе и сама деца у превођењу права утеловљеног у члану 12 у праксу.

²⁹ УН, Општи коментар број 12: Право детета да буде саслушано, УН, ОСРС/С/ГС/12, 20. јули 2009.

³⁰ Резолуција 5-27/2 „Свет по мери деце“, коју је Генерална скупштина усвојила 2002. године.

³¹ Види препоруке из опште расправе 2006. године о праву детета да буде саслушано, доступне на: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/discussion/Final_Recommendations_after_DGD.doc.

6. Овај општи коментар прво ће представити правну анализу два става члана 12, а затим ће објаснити разлоге захтева за потпуно схватање овог права, укључујући нарочито оне који се тичу судских и управних поступака (део А). У делу Б разматра се однос члана 12 са три друга општа принципа Конвенције, као и његов однос са другим члановима Конвенције. У делу Ц наводе се захтеви и утицај права детета да буде саслушано у различитим приликама и окружењима. У делу Д износе се основни захтеви у примени овог права, а закључци су дати у делу Е.

7. Комитет препоручује да државе-уговорнице са овим општим коментарима детаљно упознају структуре власти и управе, као и децу и друштво у целини. Због тога ће бити потребно превођење на одговарајуће језике, доступност верзија које деца разумеју, одржавање радионица и семинара ради разматрања утицаја овог права и начина на који се оно најбоље примењује, као и укључивање ових коментара у обуку свих стручњака који раде с децом и за децу.

II. ЦИЉЕВИ

8. Општи циљ овог коментара је пружање подршке државама-уговорницама у делотворној примени члана 12. Посебни циљеви су:

- Повећање разумевања значења члана 12 и његовог утицаја код влада, одговорних служби, невладиних организација и друштва у целини
- Разрада опсежног законодавства, прописа и поступака неопходних за постизање пуне примене члана 12
- Истицање позитивних приступа у примени члана 12, којима су била корисна искуства из надзора Комитета
- Предлагање основних захтева за одговарајуће начине на које би се посветила дужна пажња мишљењу деце о свим питањима која се тичу деце.

III. ПРАВО ДЕТЕТА ДА БУДЕ САСЛУШАНО: ПРАВО СВАКОГ ПОЈЕДИНОГ ДЕТЕТА И ПРАВО ГРУПА ДЕЦЕ

9. Општи коментар је структурисан сходно разликовању које Комитет прави између права сваког појединог детета да буде саслушано и овог права које се односи на групу деце (нпр. школски разред, деца из истог комшилука, деца са села, деца с неком онеспособљеношћу, или девојчице). Прављење ове разлике је важно јер Конвенција одређује да државе-уговорнице морају да обезбеде право детету да буде саслушано у складу са старошћу зрелошћу детета (види правну анализу ставова 1 и 2 у даљем тексту).

10. Старост и зрелост могу се утврдити када се саслушава појединачно дете, као и кад група деце одлучи да изнесе своје мишљење. Задатак утврђивања старости и зрелости детета је лакши када је одређена група деце део неке трајније структуре, као што су породица, школски разред или припадници истог комшилука, али је то много теже кад деца изражавају своје заједничко мишљење. Чак и када се суочавају с тешкоћама у утврђивању старости и зрелости деце, државе-уговорнице треба да схватају децу као групу која изражава своје мишљење, и Комитет снажно препоручује да државе-уговорнице уложе сваки напор да саслушају или потраже мишљење оне деце која се изјашњавају као група.

11. Државе-уговорнице треба да охрабрују дете да створи своје мишљење и треба да обезбеде окружење које детету омогућава спровођење права да буде саслушано.

12. Мишљења деце могу да буду значајан став и искуство и потребно је узети их у разматрање приликом доношења одлука, припреме прописа и закона и/или мера, као и у њиховој евалуацији.

13. Сви ови поступци обично се називају „учешће“. Спровођење права детета или деце да буду саслушана кључни је чинилац ових процеса. Концепт учешћа наглашава да укључивање деце не треба да буде само пролазни чин већ полазна тачка за интензивну размену између деце и одраслих о развоју прописа, програма и мера у свим контекстима који се односе на живот детета.

14. У делу А (Правна анализа) општег коментара Комитет се бави правом сваког појединог детета да буде саслушано. у делу Ц (Примена права у различитим приликама и окружењима) Комитет разматра право сваког појединог детета да буде саслушано, као и право деце као групе.

А. Правна анализа

15. Члан 12 Конвенције утврђује право сваког детета да слободно изрази своје мишљење о свим питањима која се тичу детета, као и из тога следећуће право да се мишљењу детета посвети дужна пажња, у складу са годинама живота и зрелашћу детета. Ово право налаже јасну законску обавезу држава-уговорница да признају ово право и обезбеде његову примену тако што ће саслушати мишљење детета и посветити му дужну пажњу. Ова обавеза захтева да државе-уговорнице, у складу са својим правосудним системом, јемче ово право или непосредно, или усвоје или измене законе како би деца у потпуности уживала ово право.

16. Међутим, дете има право да не упражњава ово право. Изражавање мишљења није обавеза детета већ избор. Државе-уговорнице треба да обезбеде да сва деца добијају све потребне информације и савете како би донела одлуку која је у њиховом најбољем интересу.

17. Члан 12 као општи принцип обезбеђује да државе-уговорнице треба да теже томе да се тумачења и примена свих осталих права у Конвенцији заснивају на овом праву.³²

18. Члан 12 показује да дете има право које може да утиче на његов/њен живот, а не само права изведена из сопствене рањивости (заштита) или зависности од одраслих (старање).³³ Конвенција признаје дете као субјект права, а скоро универзална ратификација овог међународног инструмента од стране држава-уговорница наглашава овај статус детета, јасно изражен у члану 12.

1. Анализа текста члана 12

(а) Став 1 члана 12

(I) „Обезбедиће“

19. Члан 12, став 1, одређује да ће државе-уговорнице „обезбедити“ право детету да слободно изражава своје мишљење. „Обезбедиће“ представља правни појам нарочите снаге, који не оставља простор државама-уговорницама за слободно тумачење. Сходно томе, државе-уговорнице имају стриктну обавезу да предузму одговарајуће мере како би сва деца у потпуности имала ово право. Ова обавеза садржи два чиниоца, како би се обезбедило постојање механизма за изражавање мишљења детета о свим питањима која се тичу детета, као и да се овом мишљењу посвети дужна пажња.

(II) „Способно да формира своје сопствено мишљење“

20. Државе-уговорнице ће обезбедити право да буде саслушано сваком детету „способном да формира своје сопствено мишљење“. Ову фразу не треба схватити као ограничење него пре као обавезу држава-уговорница да утврде способност детета да обликује самостално мишљење у највећој могућој мери. То

³² Види општи коментар Комитета бр. 5 (2003) о општим критеријумима примене за Конвенцију о правима детета (CRC/GC/2003/5).

³³ За Конвенцију се обично каже да садржи три П: provision, protection | participation. Конвенција се често описује са три речи –старање, заштита, учешће.

значи да државе-уговорнице не могу претпостављати како дете није способно да изрази своје мишљење. Напротив, оне треба да претпостављају да је дете способно да формира сопствено мишљење и да му/јој признају право да га изрази; није на детету да оно прво докажује своју способност.

21. Комитет наглашава да члан 12 не намеће узрасна ограничења праву детета да изрази своје мишљење, и обесхрабрује државе-уговорнице у увођењу узрасних ограничења, било у закону било у пракси, која би ограничила право детета да буде саслушано о свим питањима која се тичу детета. У том смислу, Комитет истиче следеће:

- Прво, у својим препорукама после опште расправе о примени права детета у раном детињству, 2004. године, Комитет је нагласио да је концепт детета које има право „...укоорењен у свакодневном животу детета од најранијих дана“.³⁴ Истраживања показују да је дете способно да обликује мишљење од најранијег доба, чак и када можда није у стању да га вербално изрази.³⁵ Сходно томе, пуна примена члана 12 захтева признавање, и поштовање, невербалних облика комуникације који обухватају игру, говор тела, изразе лица и цртање и сликање, којима и веома мала деца показују разумевање, изборе и склоности.
- Друго, није неопходно да дете има свеобухватно знање о свим аспектима питања која га се тичу, већ треба да има довољно разумевање како би могло да формира своје мишљење о том питању.
- Треће, државе-уговорнице такође имају обавезу да обезбеде примену овог права за децу која имају потешкоће да буду саслушана. На пример, деца са онеспособљеношћу треба да имају, и да им се омогући употреба, било ког начина комуникације неопходног да олакша испољавање њихових ставова. Такође се мора уложити напор да се уочи право на изражавање мишљења мањинских група, домородачке деце и десе исељеника, као и друге деце која не говоре језиком већине.
- Коначно, државе-уговорнице морају бити свесне могућих негативних последица необазриве примене овог права, нарочито у случајевима веома мале деце, или онда када је дете било жртва кривичног преступа, сексуалног злостављања, насиља или других облика злостављања. Државе-уговорнице морају да предузму све неопходне мере и обезбеде да се право детета да буде саслушано спроводи уз пуну заштиту детета.

(III) „Право слободног изражавања тог мишљења“

22. Дете има право да „слободно изрази мишљење“. „Слободно“ значи да дете може да изрази своје мишљење без притиска и да изабере да ли жели да употреби своје право да буде саслушано. „Слободно“ такође значи да се дететом не сме манипулисати нити оно сме бити подвргнуто прекомерном утицају или притиску. „Слободно“ је, надаље, суштински повезано са „сопственим“ углом гледања детета: дете има право да изрази сопствено, а не мишљење других.

23. Државе-уговорнице морају да обезбеде услове за изражавање мишљења који узимају у обзир индивидуалне и друштвене прилике детета и окружења у коме се дете осећа поштовано и безбедно кад износи своје мишљење.

24. Комитет наглашава да дете не треба испитивати чешће него што је то неопходно, нарочито када се истражују штетни догађаји. „Саслушавање“ детета је тежак процес који може да има трауматски утицај на дете.

³⁴ CRC/C/GC/7/Rev. 1, stav 14.

³⁵ Up. Lansdown G., „The evolving capacities of the child“, Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Florence (2005)

25. Остваривање права детета да изрази сопствено мишљење захтева да дете буде обавештено о стању ствари, могућностима и могућим одлукама које ће се донети, и о њиховим последицама на оне који су одговорни за саслушање детета и на родитеље или старатеље детета. Дете такође треба да буде обавештено о условима под којима ће од њега/ње бити тражено да изрази своје мишљење. Право на обавештеност је суштинско јер је оно предуслов за јасне одлуке детета.

(IV) „О свим питањима која се тичу детета“

26. Државе-уговорнице морају да осигурају да дете може да изрази своје мишљење „о свим питањима која се тичу детета“. Ово представља другу квалификацију овог права: дете мора бити саслушано уколико питање о коме се расправља утиче на дете. Овај основни услов мора се у потпуности разумети и поштовати.

27. Привремена радна група коју је основала Комисија за људска права, а правила је нацрт текста Конвенције, одбацила је предлог да се ова питања дефинишу списком који ограничава разматрање мишљења детета или групе деце. Напротив, одлучено је да право детета да буде саслушано треба да покрива „сва питања која се тичу детета“. Комитет је забринут што се деци често оспорава право да буду саслушана, чак и када је очигледно да питање о коме се расправља утиче на њих и да су способна да изразе сопствено мишљење у вези с тим питањем. Иако Комитет подржава широку дефиницију „питања“, која покрива и теме експлицитно наведене у Конвенцији, он признаје услов „која се тичу детета“, додат како би се појаснило да се није имала у виду општа политичка обавеза. Међутим, пракса показује, укључујући и Светски самит за децу, да широко тумачење питања која утичу на дете и на групу деце помаже да се деца укључе у друштвене процесе у својој заједници и друштву. Тако државе-уговорнице треба пажљиво да слушају мишљење деце увек када њихов угао гледања може да побољша квалитет решења.

(V) „С тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу с годинама живота и зрелошћу детета“

28. Мишљењу детета мора се „посветити дужна пажња, у складу с годинама старости и зрелошћу детета“. Овај услов односи се на способност детета коју треба утврдити како би се посветила дужна пажња његовом/ њеном мишљењу, или пренети детету начин на који ће ово мишљење утицати на исход поступка. Члан 12 одређује да пуко слушање детета није довољно; мишљења детета се морају озбиљно размотрити када је оно способно да формира сопствени став.

29. Захтевом да се дужна пажња посвећује у складу са старошћу и зрелошћу детета, члан 12 појашњава да само старост детета не може да одреди значај његовог мишљења. Ниво разумевања код деце није једнообразно повезан са њиховом биолошком старошћу. Истраживања су показала да развој способности детета да оформи сопствено мишљење доприноси обавештеност, искуство, средина, друштвена и културна очекивања и ниво подршке. Због тога се мишљења детета морају утврдити испитивањем у сваком поједином случају.

30. Зрелост подразумева способност да се схвате и процене последице неког одређеног питања, те се мора узети у обзир када се утврђује индивидуална способност детета. Зрелост је тешко дефинисати; у контексту члана 12 то је способност детета да изрази своје мишљење о одређеним питањима на разуман и независан начин. У обзир се мора узети и утицај овог питања на дете. Што је већи утицај исхода на живот детета то је важнија одговарајућа процена зрелости тог детета.

31. Потребно је узети у обзир и идеју о развоју способности детета, као и усмеравање и вођство родитеља (види став 84 и део Ц даље у тексту).

(б) Став 2 члана 12

(I) Право детета „да буде саслушано у свим судским и управним поступцима који се тичу детета“

32. Члан 12, став 2 одређује да је потребно омогућити детету да буде саслушано нарочито „у свим судским и управним поступцима који се тичу детета“. Комитет наглашава да се овај захтев односи на све релевантне судске поступке који се тичу детета, без ограничења, који обухватају нпр. раздвајање родитеља, старатељство, негу и усвајање, децу у сукобу са законом, децу-жртве психолошког или физичког насиља, сексуалног злостављаја или других злочина, здравствену заштиту, социјално осигурање, децу без пратње одраслих, децу-избеглице и ону која траже азил, и жртве оружаних сукоба и других несрећа. Типични управни поступци су нпр. одлука о образовању детета, о здрављу, средини, условима живота или заштите. Обе врсте поступака могу да укључују алтернативне механизме расправе, као што су посредовање и арбитража.

33. Право детета да буде саслушано односи се како на поступке које је покренуло дете, попут жалби на лоше поступање и приговора на искључивања у школи, као и на оне које покрећу друге особе а утичу на дете, попут раздвајања родитеља или усвајања. Државе-уговорнице се охрабрују да уведу законске мере које захтевају од доносилаца одлука у судским или управним поступцима да објасне опсег пажње који је посвећен мишљењу детета, и последице на дете.

34. Дете не може бити делотворно саслушано када је окружење претеће, непријатељско, неосетљиво или неодговарајуће за узраст детета. Поступци морају бити разумљиви детету. Нарочиту пажњу треба усмерити на обезбеђивање и пружање података разумљивих детету, одговарајућу подршку сопственом заступању, одговарајуће обученом особљу, изгледу суднице, одећи судија и правних заступника, заштити од погледа и засебним чекаоницама.

(II) „Било непосредно, или преко заступника, или одговарајућег органа“

35. Пошто је дете донело одлуку да буде саслушано, оно треба да донесе одлуку како да буде саслушано: „било непосредно, или преко заступника или одговарајућег органа“. Комитет препоручује да се детету, када год је могуће, пружи могућност да у било ком поступку буде непосредно саслушано.

36. Заступник може да буде један или оба родитеља, адвокат или нека друга особа (између осталих, и социјални радник). Међутим, треба нагласити да у многим случајевима (кривичним, управним или грађанским) постоје ризици од сукоба интереса између детета и његовог најочигледнијег заступника (родитеља). Ако се саслушање детета обавља преко заступника, од највећег је значаја да заступник тачно пренесе мишљење детета доносиоцу одлуке. Изабрани метод треба да одреди дете (или одговарајући орган ако је то неопходно), према сопственим приликама. Заступници морају имати довољно знања и разумевања различитих аспеката процеса доношења одлуке, као и искуство у раду с децом.

37. Заступник мора бити свестан да заступа искључиво интересе детета а не интересе других особа (родитеља, установа или тела, нпр. установе која се стара о детету, управе или друштва). За заступнике именоване за заступање мишљења деце треба развити начине поступања.

(III) „На начин који је у складу с процесним правилима националног закона“

38. Могућност заступања мора бити „на начин који је у складу с процесним правилима националног закона“. Ову одредбу не треба тумачити као допуштење да се користи процесно законодавство које ограничава или спречава уживање овог основног права. Напротив, државе-уговорнице се охрабрују да раде у складу с основним правилима тих поступака, попут права на одбрану и права на приступ сопственим списима.

39. Када се не придржавају процесних правила, одлуке суда или органа управе могу бити оспорене, или одбијене, замењене или враћене на даље судско разматрање.

2. Кораци у примени права детета да буде саслушано

40. Примена два става члана 12 захтева пет корака које треба предузети ради делотворног остваривања права детета да буде саслушано о свим питањима која се тичу детета или када је дете позвано да да своје мишљење у званичном поступку, као и у другим приликама. Ови захтеви морају се применити на начин прикладан за одговарајући контекст.

(а) Припрема

41. Они који су одговорни за саслушање детета треба да осигурају да је дете обавештено о свом праву да изрази мишљење о свим питањима која се тичу детета и, нарочито, у свим судским и управним поступцима доношења одлука, и о утицају који изражено мишљење детета може да има на исход поступка. Даље, дете мора да добије обавештење о могућности да комуницира или непосредно или преко посредника. Оно мора бити свесно могућих последица свог избора. Доносилац одлуке мора на одговарајући начин да припреми дете пре саслушања, обезбеђујући објашњења како ће се, где и када саслушање обавити, и ко ће у њему учествовати, и мора при том узети у обзир мишљење детета.

(б) Саслушање

42. Контекст у коме дете упражњава своје право да буде саслушано мора бити подстицајан и охрабрујући, тако да дете може бити сигурно да је одрасла особа одговорна за саслушање вољна да саслуша и озбиљно размотри оно што је дете одлучило да изнесе. Особа која ће саслушати мишљење детета може да буде одрасла особа укључена у питање које се тиче детета (нпр. наставник, социјални радник или пријатељ), доносилац одлуке у установи (нпр. директор, управник или судија), или стручњак (нпр. психолог или лекар).

43. Искуство указује да ова ситуација треба да има пре облик разговора него једностраног испитивања. Пожељно је да дете не буде саслушано у судници него у поверљивом окружењу.

(ц) Процена способности детета

44. Мишљењу детета мора се посветити дужна пажња, када анализа указује да је дете способно да формира сопствено мишљење. Ако је дете способно да формира сопствено мишљење на разуман и независан начин, доносилац одлуке мора да сматра мишљење детета значајним чиниоцем у поступку. Потребно је развити добре начине за процену способности детета.

(д) Обавештење о пажњи посвећеној мишљењу детета (повратна информација)

45. Пошто дете има право да се његовом/њеном мишљењу посвети дужна пажња, доносилац одлуке треба да обавести дете о исходу поступка и објасни детету како је његово/њено мишљење процењено. Повратно објашњење је јемство да се мишљење детета не схвата само као формалност него да се узима озбиљно. Овај податак може да подстакне дете да инсистира, сложи се или да другачији предлог или, у случају судског или управног поступка, да уложи жалбу.

(е) Приговори, правни лекови и накнаде

46. Када је право детета да буде саслушано или да му се посвети дужна пажња занемарено или прекршено, законодавство треба да обезбеди детету поступке приговора и правне лекове.³⁶ Деца треба да имају могућност да се обратe омбудсману или особи која има сличну улогу у дечјим установама, између осталих

³⁶ Види општи коментар бр. 5 Комитета (2003) о општим мерама примене Конвенције о правима детета, став 24.

– у школама и дневним центрима, како би изразила своје приговоре. Деца треба да знају ко су ове особе и како да дођу до њих. У случају породичних сукоба око уважавања мишљења детета, дете би требало да може да се обрати особи у Центру за младе у својој заједници.

47. Ако се у судским и управним поступцима крши право детета да буде саслушано (чл. 12, ст. 2), дете мора имати приступ поступцима жалби, и приговора који обезбеђују правне лекове за кршење права. Поступци приговарања морају да обезбеде поуздане механизме како би деца била сигурна да их њихова употреба неће изложити ризику од насиља или казне.

3. Обавезе држава-уговорница

(а) Суштинске обавезе држава-уговорница

48. Право детета да буде саслушано намеће обавезу државама-уговорницама да размотре или допуне своје законодавство како би увеле механизме који обезбеђују деци приступ одговарајућим обавештењима, одговарајућу подршку ако је неопходна, повратне податке о уважавању мишљења детета и поступке за приговоре, правни лек и накнаду.

49. Како би испуниле ове обавезе државе-уговорнице треба да усвоје следеће стратегије:

- Провера и повлачење декларација и ограничења у погледу члана 12
- Оснивање независних установа за људска права, попут дечјег омбудсмана или комесара са широким овлашћењима у погледу дечјих права³⁷
- Обезбеђивање обуке у вези са чланом 12, и њена примена у пракси, за све стручњаке који раде са децом или за децу, укључујући адвокате, судије, полицију, социјалне раднике, службенике у заједници, психологе, пружаоце неге, службенике у затворима и установама за смештај деце, наставнике на свим нивоима образовног система, лекаре, сестре и друге здравствене раднике, јавне службенике и званичнике, официре у азилима и вође у традиционалним друштвима
- Осигуравање одговарајућих услова за подршку и охрабрење деци да изразе своје мишљење, и обезбеђивање да се овим мишљењима поклони дужна пажња, одредбама чврсто укорењеним у законима и прописима, уз редовну проверу делотворности
- Супротстављање негативним ставовима, који спречавају пуно остварење права детета да буде саслушано, путем јавних кампања, које укључују угледне јавне личности и медије, ради промене уврежених, уобичајених ставова о детету.

(б) Специфичне обавезе у погледу судских и управних поступака

(I) Право детета да буде саслушано у грађанским судским поступцима

50. У даљем тексту наводе се главна питања када је потребно саслушати дете:

Развод и растава

51. У случајевима раздвајања и развода, деца из ове везе свакако су погођена одлукама судова. Питање издржавања детета, као и старатељства и приступа одређује судија било на суђењу било посредовањем суда. Многа законодавства укључила су у своје законе одредбу, у погледу развргавања везе, да судија мора да поклони највећу пажњу „најбољем интересу детета“.

52. Из тог разлога сви закони који се тичу раставе и развода треба да укључе право детета да га саслушају доносиоци одлука и у процесу посредовања. Нека законодавства, било у закону или путем уредбе, склона

³⁷ Види општи коментар Комитета бр. 2 (2002) о улози независних установа за заштиту људских права.

су да одређују узраст у коме се сматра да је дете способно да изрази своје мишљење. Међутим, Конвенција предвиђа да се ово питање решава од случаја до случаја, пошто се односи на године старости и зрелост, и из тог разлога захтева појединачну процену способности детета..

Одвајање од родитеља и алтернативно старање

53. Када год се доноси одлука да се дете уклони из породице јер је жртва злостављања или занемаривања у кући, мишљење детета мора се узети у обзир како би се одредио најбољи интерес детета. Интервенцију може да подстакне приговор детета, другог члана породице или припадника заједнице који сумња на злостављање или занемаривање у породици.

54. Искуство Комитета је такво да се у државама-уговорницама право детета да буде саслушано не узима увек у обзир. Комитет препоручује да државе-уговорнице обезбеде, у законима, прописима и уредбама, да се мишљење детета тражи и размотри, укључујући одлуке у вези са смештајем у хранитељску породицу, развијање плана старања и његово разматрање, и посете породици и родитељима.

Усвајање и *kafalah* исламског закона

55. Када дете треба да буде дато на усвајање или *kafalah* по исламском закону, и коначно буде усвојено или смештено у *kafalah*, од виталног је значаја да се дете саслуша. Овај процес такође је неопходан када очух/ маћеха или хранитељска породица усвоје дете, мада дете и ови нови родитељи могу већ неко време да живе заједно.

56. Члан 21 Конвенције утврђује да ће се најбољем интересу детета посветити највећа могућа пажња. У одлукама о усвојењу, *kafalah* или другом смештају, „најбољи интерес“ детета не може се дефинисати без разматрања мишљења детета. Комитет подстиче све државе-уговорнице да обавесте дете, уколико је то могуће, о последицама усвајања, *kafalah* или смештаја на неко друго место, и да у законодавству обезбеде да ће дете у том смислу бити саслушано.

(II) Право детета да буде саслушано у кривичним судским поступцима

57. У кривичним поступцима право детета да слободно изрази своје мишљење о свим питањима која га се тичу мора се у потпуности поштовати и примењивати у сваком стадијуму процеса у малолетничком правосуђу.³⁸

Дете-починилац

58. Члан 12, став 2 Конвенције захтева да дете осумњичено, оптужено или је утврђено да крши кривични закон, има право да буде саслушано. Ово право мора се у потпуности поштовати у свим ступњевима судског процеса, од преткривичног поступка, када дете има право да се не изјашњава, до права да буде саслушано у полицији, код тужиоца и истражног судије. Оно се такође односи на све ступњеве пресуде и одлуке, као и током примене наложених мера.

59. У случају *diversion*, укључујући посредовање, дете мора добити прилику да да слободан и вољни пристанак и мора имати прилику да добије правни и други савет и помоћ, како би одлучило о прикладности и пожељности предложене *diversion*.

60. Како би делотворно учествовало у поступку, свако дете одмах и непосредно мора добити обавештење о оптужбама за које се терети, на језику који разуме, као и о поступку у малолетничком правосуђу и могућим

³⁸ Види општи коментар Комитета бр. 10 (2007) о правима деце у малолетничком правосуђу (CRC/C/GC/10).

мерама које ће суд предузети. Поступци се морају спроводити у атмосфери која детету омогућава да у поступку учествује и слободно се изражава.

61. Судска и друга саслушања детета у сукобу са законом морају се изводити иза затворених врата. Изузеци од овог правила могу бити веома ограничени, јасно наведени у националном законодавству и вођени најбољим интересом детета.

Дете-жртва или дете-сведок

62. Детету које је жртва или сведок злочина мора се пружити могућност да у потпуности упражњава своје право да слободно изрази своје мишљење у складу с Резолуцијом 2005/20 Економског и социјалног савета УН, „Смернице за правосуђе у питањима која укључују децу жртве и сведоке злочина“.³⁹

63. То нарочито значи да је потребно уложити сваки напор да се обезбеди да се дете које је жртва и/или сведок злочина консултује о релевантним питањима у вези са укљученошћу у случај који се испитује, и да му се омогући да слободно изрази, на сопствени начин, ставове и забринутост у вези са својом укљученошћу у судски процес.

64. Право детета жртве и сведока повезано је и са правом да буде обавештено о питањима као што су доступност здравствених, психолошких и услуга социјалног радника, о улози детета које је жртва и/или сведок, о начинима на које се спроводи „испитивање“, о постојећим механизмима подршке доступним детету када подноси жалбу и учествује у истрази и судским поступцима, о специфичним местима и временима саслушања, о доступности заштитних мера, могућностима да добије накнаду и условима за жалбу.

(III) Право детета да буде саслушано у управним поступцима

65. Све државе-уговорнице треба да развију управне поступке у законодавству који одражавају захтеве члана 12 и обезбеде право детету да буде саслушано, уз друга процесна права, укључујући право на откривање релевантних списа, белешки са саслушања, као и заступање родитеља или других особа.

66. Деца ће вероватније бити укључена у управне поступке него у судске процесе јер су управни поступци мање формални, прилагодљивији су и релативно лако се утврђују у законима и прописима. Поступци треба да буду разумљиви и приступачни детету.

67. Специфични примери управних поступака релевантних за децу обухватају механизме за решавање дисциплинских питања у школама (нпр. суспензије и искључење), одбијање да се изда школско сведочанство и питања у вези с оценама школског успеха, дисциплинским мерама и одбијањем да се у притворским јединицама за малолетнике дају привилегије, захтеви деце без родитељског старања за азил, и молбе за добијање возачке дозволе. У овим питањима дете треба да има право да буде саслушано и да ужива друга права „у складу са процесним правилима националног законодавства“.

Б. Право детета да буде саслушано и веза са другим одредбама Конвенције

68. Члан 12, као општи принцип, повезан је са другим општим принципима Конвенције, као што је члан 2 (право да не буде дискриминисано), члан 6 (право на живот, опстанак и развој) и, нарочито је међузависно са чланом 3 (првенствени значај најбољег интереса детета). Члан је такође блиско повезан са члановима који се односе на грађанска права и слободе, нарочито с чланом 13 (право на слободу изражавања) и

³⁹ Резолуција 2005/20 Економског и социјалног савета УН, нарочито чл. 8, 19 и 20. Доступно на: www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf.

чланом 17 (право на приступ информацијама). Даље, члан 12 је повезан са свим другим члановима Конвенције, који се не могу у потпуности применити ако дете није поштовано као субјект са сопственим ставом о правима уграђеним у наведене чланове и њихову примену.

69. Веза члана 12 са чланом 5 (развијање могућности детета и одговарајуће усмеравање и саветовање родитеља, види став 84 овог документа) од посебног је значаја, пошто је од суштинске важности да усмеравање родитеља узима у обзир развојне способности детета.

1. Чланови 12 и 3

70. Сврха члана 3 је да обезбеди да је у свим поступцима који се тичу деце а предузима их Јавна или приватна социјална установа, суд, административне власти, или законодавна тела, првенствени циљ најбољи интерес детета. То значи да свака радња предузета за рачун детета треба да поштује најбољи интерес детета. Најбољи интерес детета сличан је процедуралном праву које обавезује државе-уговорнице да у ток ове радње уводе кораке који обезбеђују узимање у обзир најбољег интереса детета. Конвенција обавезује државе-уговорнице да осигурају да они који су одговорни за ове радње саслушају дете, како је наведено у члану 12. Овај корак је обавезан.

71. Најбољи интерес детета, утврђен у саветовању с детеетом, није једини чинилац који треба размотрити у поступцима установа, власти и управе. Међутим, он је од кључног значаја, као и мишљење детета.

72. Члан 3 посвећен је појединачним случајевима, али експлицитно такође захтева да се размотри најбољи интерес деце као групе у свим поступцима који се тичу деце. Сходно томе, државе-уговорнице имају обавезу да размотре не само поједину ситуацију сваког детета када утврђују његов најбољи интерес, већ да утврде и интерес деце као групе. Штавише, државе-уговорнице морају да испитају поступке приватних и државних установа, власти, као и законодавних тела. Опсег обавезе проширен на „законодавна тела“ јасно указује да сваки закон, пропис или правило који утичу на децу морају бити вођени критеријумом „најбољег интереса“.

73. Нема сумње да најбоље интересе деце као дефинисане групе треба утврдити на исти начин као и код одмеравања појединачног интереса. Ако је у питању најбољи интерес великог броја деце, директори установа, власт или владина тела треба такође да обезбеде могућност да се саслушају деца из ових недефинисаних група и да се њиховом ставу посвети дужна пажња када планирају неке поступке, укључујући и законске одлуке, које посредно или непосредно имају утицаја на децу.

74. Између чланова 3 и 12 не постоји тензија, већ само комплементарна улога два општа принципа: један утврђује као циљ постизање најбољег интереса детета, а други обезбеђује методологију за достизање циља да се саслуша једно дете или више деце. У ствари, правилна примена члана 3 није могућа уколико се не поштују компоненте члана 12. Такође, члан 3 појачава функционалност члана 12, олакшавајући суштинску улогу деце у свим питањима која утичу на њихове животе..

2. Чланови 12, 2 и 6

75. Право на недискриминацију је инхерентно право које се јемчи свим инструментима заштите људских права, укључујући Конвенцију о правима детета. Према члану 2 Конвенције, свако дете има право да не буде дискриминисано у уживању својих права, укључујући и она обезбеђена чланом 12. Комитет наглашава да ће државе-уговорнице предузети одговарајуће мере како би се сваком детету обезбедило право да слободно изрази своје мишљење и да се његово/њено мишљење размотри с дужном пажњом, без икакве дискриминације у погледу расе, боје коже, пола, језика, вероисповести, политичког или другог уверења, националног, етничког или социјалног порекла, имовинског стања, онеспособљености, рођења или другог

статуса детета. Државе-уговорнице ће третирати дискриминацију, укључујући и дискриминацију рањивих или маргинализованих група деце, како би обезбедиле да деца имају право да буду саслушана и да им је омогућено учешће у свим питањима која су за њих важна, равноправно са свом осталом децом.

76. Комитет нарочито уочава, и забринут је што у неким друштвима обичајни ставови и поступци поткопавају уживање овог права и постављају му озбиљна ограничења. Државе-уговорнице ће предузети одговарајуће мере за подизање свести и образовања друштва о негативном утицају оваквих ставова и поступака и за охрабривање промена ставова, како би се постигла пуна примена права сваког детета према одредбама Конвенције.

77. Комитет подстиче државе-уговорнице да посебну пажњу обратe на право девојчица да буду саслушане, да добију подршку уколико је потребна, да изразе своје мишљење и да се овом мишљењу поклони дужна пажња, с обзиром да родни стереотипи и патријархалне вредности поткопавају и озбиљно ограничавају девојчице у уживању права наведеног у члану 12.

78. Комитет поздравља обавезу држава-уговорница у члану 7 Конвенције о правима особа са онеспособљеношћу, да обезбеди да се деци са онеспособљеношћу пружа неопходна помоћ и опрема, чиме се омогућава да слободно изразе своје мишљење и да се овом мишљењу посвети дужна пажња.

79. Члан 6 Конвенције о правима детета утврђује да свако дете има инхерентно право на живот и да ће све државе-уговорнице обезбедити, у највећој могућој мери, опстанак и развој детета. Комитет наглашава значај поспешивања могућности да дете буде саслушано, јер је учешће детета средство којим се подстиче пуни развој личности и развијање способности детета, у складу са чланом 6 и циљевима образовања наведеном у члану 29.

3. Чланови 12, 13 и 17

80. Члан 13, о праву на слободу изражавања, и члан 17, о приступу информацијама, кључни су предуслови за делотворно спровођење права детета да буде саслушано. Ови чланови утврђују да су деца субјект права и, заједно са чланом 12, утврђују да дете има право да спроводи ова права сâмо, у складу са својим развојним способностима.

81. Право на слободу изражавања утврђено у члану 13 често се меша с чланом 12. Међутим, иако су ова два члана чврсто повезана, они разрађују различита права. Слобода изражавања односи се на право да дете има и изражава мишљење, тражи и добија информације преко било ког средства информисања. Члан 13 утврђује право детета да га држава-уговорница не ограничава у мишљењу које има или изражава. Као такав, он намеће обавезу државама-уговорницама да се уздрже од мешања у изражавање овог мишљења, или у омогућавање приступа информацијама, док штите право приступа средствима комуникације и јавног дијалога. Међутим, члан 12 се односи на право изражавања мишљења, нарочито о питањима која се тичу детета, и право укључивања у поступке који имају утицаја на живот детета. Члан 12 намеће обавезу државама-уговорницама да уведу законски оквир и механизме неопходне за олакшавање активног укључења детета у све поступке који утичу на дете, и у доношење одлука, и да испуне обавезу посвећивања дужне пажње овим мишљењима када се она изразе. Слобода изражавања у члану 13 не захтева овакво ангажовање или реакцију држава-уговорница. Међутим, стварање окружења пуног поштовања према деци и њиховом праву да изразе своје мишљење, у складу са чланом 12, доприноси и изградњи способности деце да упражњавају своје право на слободу изражавања.

82. Испуњавање права детета на информацију, у складу са чланом 17, у великој мери је неопходно за делотворно остварење права на изражавање мишљења. Деци је потребан приступ подацима у облицима одговарајућим њиховом узрасту и способностима, о свим питањима која се тичу деце. То се односи на

податке, нпр. у вези с њиховим правима, на поступке који се тичу деце, националног законодавства, прописа и одредби, локалних служби, и поступака жалби и приговора. У складу са члановима 17 и 42, државе-уговорнице треба да права детета обухвате школским програмима.

83. Комитет такође подсећа државе-уговорнице да су медији важно средство и за унапређење свести о праву деце да изразе своје мишљење и за обезбеђивање прилика за јавно изражавање овог мишљења. Комитет позива различите медије да посвете додатне напоре укључивању деце у развој програмâ и стварање могућности да деца развијају и воде медијске иницијативе о својим правима.⁴⁰

4. Чланови 12 и 5

84. Члан 5 Конвенције утврђује да ће државе-уговорнице поштовати одговорности, права и обавезе родитеља, законских старатеља или чланова шире породице или заједнице, како налажу локални обичаји, у усмеравању и саветовању детета у остваривању права признатих Конвенцијом. Сходно томе, дете има право на усмеравање и савет, који надокнађују недостатак знања, искуства и разумевања код детета и ограничени су његовим/њеним развојним могућностима, како је утврђено овим чланом. Што је веће знање, искуство и разумевање детета, то више родитељ, законски старатељ или друга особа законски одговорна за дете, треба да усмеравање и вођство преиначава у подсетнике, а савете у размену на равноправној основи. Ово преиначавање неће се догодити на некој фиксираној тачки развоја детета, него ће се постепено повећавати, с охрабривањем детета да изнесе сопствене ставове.

85. Овај захтев подстиче члан 12 Конвенције, који одређује да се мишљењу детета мора посветити дужна пажња, када је год оно способно да формира сопствено мишљење. Другим речима, пошто деца стичу способности, она имају права на све већи ниво одговорности у уређивању питања која их се тичу.⁴¹

5. Члан 12 и примена права детета уопште

86. Осим чланова о којима је било речи у претходним пасусима, већина других чланова Конвенције захтева и унапређује укључивање деце у питања која се тичу деце. За сва ова различита укључивања користи се увек појам учешћа. За ова укључивања кључни чинилац је члан 12, али је у целој Конвенцији присутан захтев планирања, рада и развоја у сарадњи с децом.

87. Примена права у вези је с великим бројем проблема, као што су здравље, економија, образовање или средина, који нису од интереса само за дете као јединку већ и за групе деце и децу уопште. Сходно томе, Комитет је увек широко тумачио учешће како би утврдио поступке не само за појединачну децу и јасно дефинисане групе деце, већ и за групе деце, попут домородачке деце, деце са онеспособљеношћу, или деце уопште, која су посредно или непосредно под утицајем друштвених, економских или културних услова живота у свом друштву.

88. Ово широко разумевање учешћа деце одражава се у документу усвојеном на 27. посебној седници Генералне скупштине под називом „Свет по мери деце“. Државе-уговорнице обећале су да ће „развијати и примењивати програме који унапређују смислено учешће деце, укључујући и младе, у процесима доношења одлука, у породици и школи, и на локалном и националном нивоу“ (став. 32, подстав. 1). Комитет у свом општем коментару бр. 5 о општим мерама примене Конвенције о правима детета утврђује: „Важно је да владе развију непосредан однос са децом, не само онај посредован деловањем невладиних организација или установама за заштиту људских права“.⁴²

⁴⁰ Дан опште расправе о деци и медијима (1996): www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/media.pdf.

⁴¹ Општи коментар бр. 5 (2003) о општим мерама примене Конвенције о правима детета.

⁴² *Ibid.*, став. 12.

Ц. Примена права детета да буде саслушано у различитим приликама и срединама

89. Право детета да буде саслушано треба да буде примењивано у различитим приликама и срединама у којима деца одрастају, развијају се и уче. У овим приликама и срединама постоје различити концепти детета и његове улоге, који могу да охрабре или ограниче укључивање деце у свакодневна питања и кључне одлуке. За утицај на примену права детета да буде саслушано постоје различити начини, које државе-уговорнице могу да користе како би поспешиле учешће деце.

1. У породици

90. Породица у којој деца слободно могу да изразе мишљење које ће се размотрити с дужном пажњом од најранијег узраста представља важан модел, и припрема дете да ужива право да буде саслушано и у ширем оквиру друштва. Овакав приступ родитељству служи унапређењу индивидуалног развоја, јачању породичних односа и подржавању социјализације деце, и има превентивну улогу против свих облика насиља у дому и породици.

91. Конвенција признаје права и одговорности родитеља, или других законских старатеља, у обезбеђивању одговарајућег усмерења и вођства деци (в. став 84 овог документа), али наглашава да оно служи да омогући детету да ужива своје право и захтева да се усмеравање и вођство одвијају у складу са све већим развојним способностима детета.

92. Државе-уговорнице треба да охрабрују, кроз законодавство и прописе, да родитељи, старатељи и childminders слушају децу и поклањају им дужну пажњу у питањима која их се тичу. Родитељима такође треба саветовати да пружају подршку деци у остваривању права да слободно изражавају своје мишљење и да се на свим нивоима друштва мишљења деце узимају у разматрање.

93. Како би подржао развијање стилова родитељства који поштују право детета да буде саслушано, Комитет препоручује да државе-уговорнице унапређују програме образовања родитеља, који надограђују постојећа позитивна понашања и ставове и преносе информације о правима деце и родитеља уграђена у Конвенцију.

94. Овакви програми треба да се односе на:

- однос узајамног поштовања између родитеља и деце
- укључење деце у доношење одлука
- импликацију да се мишљењу сваког члана породице посвети дужна пажња
- разумевање, унапређење и поштовање развојних права детета
- начине поступања са сукобљеним мишљењима у породици

95. Ови програми треба да оснаже принцип да девојчице и дечаци имају једнако право да изразе своје мишљење.

96. Медији треба да имају велику улогу у преношењу поруке родитељима да је учешће деце од велике важности за саму децу, њихове породице и друштво.

2. У алтернативном смештају

97. Морају се увести механизми којима се обезбеђује да деца у свим облицима алтернативног старања, укључујући и старање у установама, могу да изразе своје мишљење и да ће се том мишљењу посветити дужна пажња у стварима које се тичу њиховог смештаја, прописа о старању у хранитељској породици или дому и о њиховом свакодневном животу. Они треба да обухватају:

- Законодавство које детету обезбеђује право на информацију о било ком плану за смештај, старање и/или третман, и разумне могућности да изрази своје мишљење, и да се током процеса доношења одлуке овом мишљењу посвети дужна пажња.
- Законодавство које осигурава право детета да буде саслушано, и да ће овом мишљењу бити посвећена дужна пажња у развијању и успостављању услуга старања одговарајућих за децу.
- Оснивање стручне установе за праћење, као што је заштитник дечјих права, комесар или инспекторат, како би пратили поштовање правила и прописа који управљају обезбеђивањем старања, заштите или третмана деце, у складу са обавезама које одређује члан 3. Ово тело треба да има овлашћење за неометани приступ смештајним капацитетима (укључујући и оне за децу у сукобу са законом), како би чуло мишљења и бриге детета непосредно, као и за праћење степена у коме се мишљење детета слуша и посвећује му се дужна пажња.
- Оснивање делотворних механизма, нпр. представничког савета деце, и дечака и девојчица, у установама за смештај деце, с обавезом да учествују у развијању и примени прописа и правила установе.

3. У здравственој заштити

98. Остваривање одредаба Конвенције захтева поштовање права детета да изрази своје мишљење и да учествује у унапређењу здравог развоја и добробити деце. То се односи на индивидуалне одлуке о здравственој заштити, као и на укључивање деце у развој здравствених прописа и услуга.

99. Комитет утврђује неколико различитих, али повезаних питања које треба размотрити када је реч о укључивању деце у поступке и одлуке који се односе на њихову сопствену здравствену заштиту.

100. Деца, укључујући и малу децу, треба да буду укључена у процесе доношења одлука, на начин који је у складу са сталним развијањем њихових способности. Потребно је пружити им податке о предложеним третманима и њиховом дејству и исходу, укључујући и облик ових података прикладан и приступачан онеспособљеној деци.

101. Државе-уговорнице треба да уведу законодавство или прописе како би осигурале да деца имају приступ поверљивим саветима медицинских радника без пристанка родитеља, без обзира на старост детета, ако је овај савет потребан ради сигурности или добробити детета. Деци може бити потребан овакав приступ, нпр. када код куће доживљавају насиље или злостављање, или су им потребни савети или услуге из области репродуктивног здравља, или у случају сукоба међу родитељима и децом око приступа здравственим услугама. Право на савет разликује се од права давања медицинског пристанка, и не би смело да буде предмет икаквог узрадног ограничења.

102. Комитет поздравља увођење у неким земљама тачног узраста у коме се право на пристанак преноси на дете, и охрабрује државе-уговорнице да размотре увођење оваквих закона. Тако деца изнад овог узраста имају право да дају пристанак без захтевања икакве индивидуалне стручне процене способности, после консултације са независним и компетентним стручњаком. Међутим, Комитет снажно препоручује државама-уговорницама да ће се мишљену малог детета, када показује способност да изрази мишљење засновано на подацима о свом лечењу, посветити дужна пажња.

103. Лекари и здравствене установе треба да обезбеде деци јасне и доступне податке о њиховим правима која се тичу њиховог учешћа у педијатријским истраживањима и клиничким опитима. Деца морају бити обавештена о истраживању, тако да се, уз остале процедуралне мере предострожности, може добити и њихов пристанак заснован на подацима које су добила.

104. Државе-уговорнице такође морају да уведу мере које деци омогућавају да својим мишљењем и искуствима допринесу планирању и програмирању услуга у вези с њиховим здрављем и развојем. Од

деце треба потражити мишљење о свим аспектима пружања здравствене заштите, укључујући и то које су услуге потребне, како и када се најбоље обезбеђују, које су дискриминишуће препреке за приступ услугама, квалитет и ставове здравствених радника, и како унапредити способност деце да преузимају све више одговорности за сопствено здравље и развој. Овај податак може се обезбедити, између осталог, преко система повратних информација за децу која користе услуге или су укључена у истраживање и саветодавне процесе, које се могу пренети локалним дечјим саветима или парламентима ради развијања стандарда и показатеља здравствених услуга који поштују права детета.⁴³

4. У образовању и школи

105. Поштовање права детета да буде саслушано у оквиру образовања од фундаменталне је важности за остваривање права на образовање. Комитет са забринутошћу уочава даље постојање ауторитарности, дискриминације, непоштовања и насиља који су особени за свакодневицу многих школа и учионица. Оваква средина није подстицајна за изражавање мишљења деце нити за посвећивање пажње овим мишљењима.

106. Комитет препоручује да државе-уговорнице предузму радње како би деци створиле могућности да изразе своје мишљење и да се оно пажљиво размотри, у вези са следећим питањима.

107. У сваком образовном окружењу, укључујући образовне програме у раном детињству, потребно је унапређивати активну улогу деце у окружењу које подстиче учење уз учешће деце.⁴⁴ Поучавање и учење морају узети у обзир услове живота и могућности детета. Због тога образовне власти треба да у планирање школских програма уврсте мишљења деце и њихових родитеља.

108. образовање у погледу људских права може да обликује мотивацију и понашање деце само када се људска права поштују у установама у којима деца уче, играју се и живе заједно са другом децом и одраслима.⁴⁵ Право детета да буде саслушано нарочито је у таквим установама изложено критичком испитивању деце, која могу да посматрају да ли се њиховом мишљењу заиста приступа с дужним поштовањем, како је наведено у Конвенцији.

109. Учешће деце је неопходно за стварање друштвене климе у учионици која подстиче сарадњу и међусобну подршку потребну за интерактивно учење усмерено на децу. Придавање дужне пажње мишљењу деце нарочито је значајно приликом искорењивања дискриминације, превенције насилништва или дисциплинских мера. Комитет поздравља ширење вршњачког образовања и вршњачког саветовања.

110. Равномерно учешће деце у процесу доношења одлука треба постићи, између осталог, кроз разредна већа, савете ученика и представништвом ученика у школским одборима и комитетима, у којима слободно могу да изразе своје мишљење о развоју и примени школских прописа и кодова понашања. Ова права треба уградити у законодавство, уместо пуког ослањања на добру вољу власти, школа и наставника који треба да их примењују.

111. Осим и изван школе, државе-уговорнице треба да саслушају децу на локалном и националном нивоу о свим аспектима образовне политике, укључујући, између осталог, јачање образовног система

⁴³ Комитет такође скреће пажњу на свој општи коментар бр. 3 (2003) о ХИВ/Аидс-у и правима детета, ст. 11 и 12, и свој општи коментар бр. 4 (2003) о здрављу младих, став 6.

⁴⁴ „Приступ образовању за све заснован на људским правима: Оквир за остварење права детета на образовање и права у оквиру образовања”, UNICEF/UNESCO (2007).

⁴⁵ Комитет за права детета, општи коментар бр. 1 (2001) о циљевима образовања (чл. 29, став. 1 Конвенције), (CRC/GC/2001/1).

који је близак деци, неформалних начина учења, који дају деци „другу шансу“, школске програме, методе поучавања, структуру школа, стандарде, буџетирање и системе заштите деце.

112. Комитет охрабрује државе-уговорнице да подрже развој независних ученичких организација, које могу да помогну деци у компетентном учешћу у образовном систему.

113. У одлукама о преласку на следећи ниво школовања или избору предмета мора се обезбедити право деце да буду сааслушана, јер ове одлуке дубоко утичу на најбољи интерес детета. Овакве одлуке морају бити подложне управном или судском поступку. Осим тога, у дисциплинским питањима мора се у потпуности поштовати право детета да буде саслушано.⁴⁶ У случају искључења детета из установе или школе ова одлука нарочито мора бити подложна судском поступку јер противречи праву детета на образовање.

114. Комитет проздравља увођење програма приступачних деци у школске програме многих земаља, који теже да обезбеде интерактивно, брижно, заштитничко окружење с учешћем деце, које припрема децу и младе за активну улогу у друштву и одговорне грађане у њиховим заједницама.

5. У игри, рекреацији, спортским и културним активностима

115. Деци су за развој и социјализацију потребни игра, рекреација, физичке и културне активности. Они треба да буду осмишљени тако да узимају у обзир склоности и способности деце. Деца која су способна да изразе своје мишљење треба да буду консултована у погледу приступа и прикладности простора и средстава за игру и рекреацију. Врло мала деца и нека деца са онеспособљеношћу која нису у стању да учествују у званичним консултативним процесима, треба да добију посебне могућности да изразе своје жеље.

6. На радном месту

116. Деца која раде на млађем узрасту него што то одређују закони и Конвенције Међународне организације рада бр. 138 (1973) и 182 (1999) треба да буду саслушана у окружењу прилагођеном деци како би се разумело њихово мишљење о ситуацији и њихов најбољи интерес. Она би требало да буду укључена у трагање за решењем, које поштује економска и социокултурна ограничења колико и културни контекст у коме ова деца раде. Деца такође треба да буду саслушана када се стварају прописи за елиминисање главних узрока дечјег рада, нарочито у погледу образовања.

117. Деца која раде имају право на заштиту закона од искоришћавања и треба да буду саслушана када инспектори који испитују примену закона о раду проверавају места рада и услове рада. Деца и представници удружења деце која раде, ако постоје, такође треба да буду саслушана када се праве нацрти закона о раду или када се разматра и евалуира примена закона.

7. У ситуацијама несрећа

118. Конвенција утврђује право детета на заштиту од свих облика насиља и одговорност држава-уговорница да обезбеде ово право сваком детету без икакве дискриминације. Комитет охрабрује државе-уговорнице да се консултују с децом у стварању и примени законодавних мера, прописа, образовних и других мера које покривају све облике насиља. Нарочиту пажњу треба посветити обезбеђивању да маргинализована и деца у неповољном положају, попут експлоатисане деце, деце улице или деце избеглица, не буду искључена из консултативних процеса осмишљених да изнесу на видело мишљења о процесима релевантног законодавства и прописа.

⁴⁶ Државе уговорнице треба да се позивају на општи коментар бр. Комитета (2006) о праву детета на заштиту од телесног кажњавања и других окупних или понижавајућих облика кажњавања, који објашњава стратегије учешћа деце ради искорењивања телесног кажњавања (CRC/C/GC/8).

119. У том смислу, Комитет поздравља налазе Истраживања о насиљу над децом Генералног секретара и подстиче државе-уговорнице да потпуно примене његове препоруке, укључујући и препоруку обезбеђивања простора деци да слободно изразе своје мишљење и дају овом мишљењу дужну пажњу у погледу свих аспеката превенције, извештавања и праћења насиља над њима.⁴⁷

120. Велики део насиља над децом пролази без приговора како због тога што деца извесне облике насилног понашања схватају као прихваћену праксу, тако и због недостатка механизма извештавања прилагођених деци. На пример, она немају кога да извести у поверењу и безбедности о доживљеном суровом поступању, као што је телесно кажњавање, генитално сакаћење или рани брак, нити канал којим могу да пренесу своја општија запажања онима који су одговорни за примену њихових права. Тако делотворно укључивање деце у заштитне мере захтева да деца буду обавештена о свом праву да буду саслушана и да расту без било ког облика телесног или психолошког насиља. Државе-уговорнице треба да обавежу све дечје установе да омогуће лак приступ појединцима или организацијама којима деца могу да се обрате у поверењу и безбедно, укључујући теле-апел линије, и да обезбеде места на којима деца могу да допринесу својим искуством и мишљењем борби против насиља над њима.

121. Комитет такође скреће пажњу држава-уговорница на препоруку из Истраживања о насиљу над децом Генералног секретара да подрже и охрабре организације деце и иницијативе деце за третирање насиља и да укључе ове организације у израду, оснивање и евакуацију програма и мера против насиља, тако да деца могу да имају кључну улогу у сопственој заштити.

8. У развијању стратегија превенције

122. Комитет уочава да је глас деце све моћнија снага у спречавању кршења дечјих права. Примери добре праксе доступни су, између осталог, у области заштите од насиља у школама, борбе против искоришћавања деце у опасним и претешким пословима, обезбеђења здравствених услуга и образовања деци улице, и у систему малолетничког правосуђа. Деца треба да буду саслушана приликом формулисања закона и прописа везаних за ова и друга подручја проблема и укључена у прављење нацрта, развијање и примену ових планова и програма.

9. У поступцима приликом усељења или тражења азила

123. Деца која долазе у неку земљу с родитељима који су у потрази за послом или као избеглице, налазе се у нарочито осетљивом положају. Због тога треба хитно у потпуности применити њихово право да изразе своје мишљење о свим аспектима поступака који се тичу усељавања или тражења азила. У случају миграције, дете треба саслушати у вези са његовим/њеним очекивањима у вези с образовањем, и здравственим стањем како би се дете интегрисало у школу и здравствене услуге. У случају тражења азила дете додатно мора имати могућност да изложи своје разлоге за тражење азила.

124. Комитет наглашава да овој деци треба да буду пружени сви релевантни подаци, на њиховом језику, о њиховим правима, доступним услугама, укључујући средства комуникације, и процес усељавања и тражења азила, како би се њихов глас чуо током поступка и њиховом мишљењу посветила дужна пажња. Потребно је именовати старатеља или саветника, бесплатно. Деци која траже азил може бити потребна и делотворна помоћ у трагању та родитељима и релевантни подаци о ситуацији у њиховој земљи порекла, како би одлучила шта је њихов најбољи интерес. Деци која су претходно била укључена у оружани сукоб можда ће бити потребна нарочита помоћ како би исказала своје потребе. Надаље,

⁴⁷ Извештај независног стручњака за Истраживање УН о насиљу над децом (A/61/299).

потребно је обратити пажњу и обезбедити да деца-апатриди буду укључена у процесе доношења одлука на територији на којој живе.⁴⁸

10. У стањима хитности и несрећа

125. Комитет подвлачи да право утврђено у члану 12 не престаје у ситуацијама кризе или после ње. Све је више доказа о значајном доприносу који деца могу да дају у ситуацијама сукоба, после сукоба и у поступцима обнове после несрећа.⁴⁹ Тако Комитет наглашава у својој препоруци после опште расправе 2008. године да децу погођену несрећама треба охрабрити и омогућити им учешће у анализирању сопственог стања и будућих изгледа. Учествовање помаже деци да поврате контролу над својим животима, доприноси рехабилитацији, развија организационе вештине и јача осећај идентитета. Међутим, потребно је побринути се да се деца заштите од излагања ситуацијама које ће вероватно бити трауматичне или штетне.

126. Сходно томе, Комитет охрабрује државе-уговорнице да подрже механизме који деци, а нарочито младима, омогућавају да играју активну улогу и у процесима обнове после несрећа и у поступцима помирења после сукоба. Њихова мишљења требало би да се чују током процене, осмишљавања, примене, праћења и евалуације програма. На пример, деца у избегличким камповима могу се охрабрити да дају допринос сопственој безбедности и добробити оснивањем дечјих форума. Потребно је помоћи деци да оснују овакве форуме, истовремено обезбеђујући да је њихово деловање у складу с најбољим интересима деце и њиховим правом на заштиту од штетних искустава.

11. У националном и међународном окружењу

127. Највећи број прилика за учешће деце одвија се на нивоу заједнице. Комитет поздравља растући бој локалних парламената младих, месних дечјих савета и *ad hoc* консултација на којима деца могу да изразе своје мишљење у процесима доношења одлука. Међутим, ове структуре за званично учешће представника у локалној власти треба да буду само један од многих приступа примени члана 12 на локалном нивоу, јер они дозвољавају само релативно малом броју деце да се ангажују у својим локалним заједницама. Додатне прилике за комуникацију пружају разговори са званичницима и политичарима, „отворена врата“ и посете школама и вртићима.

128. Децу треба подржати и охрабрити да стварају своје сопствене организације и иницијативе, које сама воде, што ће створити простор за смислено учешће и представништво деце. Осим тога, деца могу да допринесу својим углом гледања у, на пример, изгледу и начину рада школа, игралишта, паркова, места за забаву и културне догађаје, јавних библиотека, здравствених установа и локалних система саобраћаја како би се обезбедиле боље услуге. У планове развоја заједнице за које се тражи јавна расправа треба експлицитно укључити мишљење деце.

129. У међувремену, ове могућности учешћа оснивају се у многим земљама и на нивоу округа, регије, државе и на националном нивоу, где парламенти младих, савети и конференције обезбеђују форуме на којима деца могу да изнесу своје ставове и учине их доступним одговарајућој публици. Невладине организације и удружења грађана развили су поступке за подршку деци, који чувају транспарентност њиховог представљања у друштву и спречавају ризике од манипулације и површност.

130. Комитет поздравља значајан допринос који су дали УНИЦЕФ и невладине организације у унапређењу подизања свести о праву деце да буду саслушана и њиховом учешћу у свим доменима сопствених живота,

⁴⁸ Уп. општи коментар Комитета бр. 6 (2005) о поступању са децом без пратње одраслих и раздвојене деце ван њихове земље порекла (CRC/GC/2005/6).

⁴⁹ „Учешће деце и младих у хитним стањима: водич за службе помоћи“, УНИЦЕФ, Бангкок (2007).

и охрабрује их да даље унапређују учешће деце у свим питањима која се тичу деце, укључујући, пре свега, заједницу, и национални и међународни ниво, и да помажу у размени добрих поступака. Требало би активно охрабривати умрежавање организација којима на челу стоје деца, како би се увећале могућности размене научног, и платформе за заједничко заступање.

131. На међународном нивоу, учешће деце на Светском самиту за децу који је сазвала Генерална скупштина 1990. и 2002. године, и укључивање деце у процесе извештавања Комитету за права детета имају нарочити значај. Комитет поздравља писане извештаје и додатне усмено изнесене податке које су дале дечје организације и представници деце у процесу праћења примене дечјих права у државама-уговорницама, и охрабрује ове државе-уговорнице и невладине организације да подрже децу у представљању њихових ставова Комитету.

Д. Основни захтеви за примену права детета да буде саслушано

132. Комитет подстиче државе-уговорнице да избегавају површне приступе који ограничавају изражавање мишљења деце, или који дозвољавају деци да буду саслушана, али пропуштају да овом мишљењу укажу дужну пажњу. Он наглашава да манипулисање одраслих децом, стављање деце у ситуације у којима им се каже шта могу да кажу, или излагање деце ризику од причињавања штете приликом учешћа нису етички поступци и не могу се схватити као примена члана 12.

133. Ако учешће треба да буде смислено и делотворно, треба га схватити као процес, не као појединачни, посебан догађај. Од када је усвојена Конвенција о правима детета, 1989. године, искуство је довело до широког сагласја о основним захтевима који се морају постићи ради делотворне, етичке и смислене примене члана 12. Комитет препоручује да државе-уговорнице интегришу ове захтеве у све законодавне и друге мере за примену члана 12.

134. Сви процеси у којима учествује дете или више деце, или у којима се она саслушавају, морају бити:

- (а) транспарентни и информативни – деци мора бити пружена потпуна, доступна, узрасно прилагођена информација осетљива на различитости, о њиховом праву да слободно изразе своје мишљење и да се њиховом мишљењу мора посветити дужна пажња, као и на који начин ће се ово учешће догађати, његов опсег, сврха и могући утицај;
- (б) добровољни – деца никада не треба да буду присиљавана да изразе мишљење ако то не желе и треба да буду обавештена о могућности да своју укљученост у поступак могу да прекину у било ком тренутку;
- (ц) с поштовањем – ставове деце треба третирати с поштовањем и треба им омогућити да иницирају идеје и поступке. Одрасли који раде с децом треба да признају, поштују и развијају добре примере учешћа деце, нпр., о њиховом доприносу породици, школи, култури и радној средини. Такође је потребно да разумеју друштвено-економски, средински и културни контекст живота деце. Особе и организације које раде с децом и за децу такође треба да поштују мишљење деце у погледу учешћа у јавним догађајима;
- (д) релевантни – питања о којима деца имају право да изразе своје мишљење морају бити истински значајна за њихов живот и треба им омогућити да се заснивају на њиховом знању, вештинама и способностима. Осим, тога, треба отворити простор у коме се деци омогућава да истакну и обрађују питања која сама схватају као важна и релевантна;
- (е) прилагођени деци – средина и методи рада треба да буду прилагођени способностима деце. Потребно је одвојити одговарајуће време и ресурсе како би се деца на одговарајући начин припремила и имала поверења и прилику да допринесу својим мишљењем. Треба размотрити

и чињеницу да су деца потребни различити нивои подршке и облици укључивања, у складу са узрастом и развојем способности;

- (ф) свеобухватни – учешће деце мора бити свеобухватно, избегавајући постојеће обрасце дискриминације и охрабрујући могућности за маргинализовану децу, и дечаке и девојчице, да се ангажују (види и пасус 88 у овом документу). Деца нису хомогена група и учешће треба да обезбеди једнаке могућности за све, без дискриминације по било ком основу. Програми такође треба да буду културно осетљиви за децу из свих заједница;
- (г) с подршком у обуци – одраслима су потребни припрема, вештине и подршка за делотворну помоћ деци да се ангажују, који би им нпр. пружили вештине слушања, заједничког рада с децом и делотворног ангажовања деце у складу с њиховим развојним могућностима. Сама деца могу се укључити као тренери у помагање да се унапреди делотворно учешће; њима је потребно побољшавање способности како би ојачала своје вештине у, нпр., делотворном учешћу у свести о њиховим правима, и тренингу у организовању састанака, прикупљања средстава, сарадње с медијима, обраћању јавности и заступању;
- (х) безбедни и осетљиви на ризик – у извесним ситуацијама изражавање мишљења може да укључује ризик. Одрасли имају одговорност према деци с којом раде и морају да предузму све мере опреза да смање ризик од насиља, искоришћавања или било које друге негативне последице њиховог учешћа. Поступак нужан за обезбеђивање одговарајуће заштите обухватиће стварање јасне стратегије за заштиту детета, која препознаје одређене ризике с којима се суочавају неке групе деце, и додатне баријере с којима се суочавају када им је потребна помоћ. Деца морају бити свесна свог права да буду заштићена од могуће штете и да знају где могу да затраже помоћ уколико им је потребна. Улагање у рад са породицама и заједницама је важно како би се изградило разумевање вредности и импликација учешћа деце и смањили ризици којима би деца иначе могла бити изложена;
- (и) поверљиви – посвећеност праћењу и евалуацији је од суштинске важности. На пример, у било ком истраживању или консултативном процесу, деца морају бити обавештена о томе како су њихова мишљења протумачена и употребљена и, када је потребно, морају имати могућност да им се супротставе и утичу на анализу резултата. Деца такође имају право да добију јасну повратну информацију о томе како је њихово учешће у процесу утицало на неки исход. Када год је то прикладно, деца треба да имају могућност учешћа у поступцима и радњама праћења. Праћење и евалуација учешћа деце треба да се предузимају, када год је то могуће, уз учешће деце.

Е. Закључак

135. Улагање у остваривање права детета да буде саслушано о свим питањима која се тичу детета и да се његовом мишљењу посвети дужна пажња јасна је и непосредна законска обавеза држава-уговорница у погледу Конвенције. То је право сваког детета, без дискриминације. Постизање смисених прилика за примену члана 12 учиниће нужним уклањање законских, политичких, економских, друштвених и културних препрека које тренутно спречавају могућности деце да буду саслушана и њихов приступ учешћу у свим питањима која их се тичу. Оно захтева спремност на супротстављање претпоставкама о способностима деце, и на охрабривање развоја окружења у којима ће деца моћи да изграђују и показују своје способности. Оно такође захтева посвећеност ресурсима и обуци.

136. Испуњавање ових обавеза представљаће изазв за државе-уговорнице. Али, оно је постижив циљ уколико се систематски примењују стратегије наведене у овом документу и изграђује култура поштовања деце и њиховог мишљења.